

Robert Rydberg

Heliga stolen och Ukrainas nödvändiga krig

JUSTITIA ET PAX

KOMMISSIONEN FÖR RÄTTVISA OCH FRED

Rapport #6 i skriftserien
Tro och samhälle

STOCKHOLMS KATOLSKA STIFT
JUSTITIA ET PAX – KOMMISSIONEN FÖR RÄTTVISA OCH FRED
KORT RAPPORT I SERIEN »TRO OCH SAMHÄLLE«

6. ROBERT RYDBERG
HELIGA STOLEN OCH UKRAINAS NÖDVÄNDIGA KRIG

KORT RAPPORT I SERIEN
»TRO OCH SAMHÄLLE«

6

ROBERT RYDBERG

Heliga stolen och Ukrainas nödvändiga krig

AUGUSTI 2024

JUSTITIA ET PAX
KOMMISSIONEN FÖR
RÄTTVISA OCH FRED

FÖRORD

UNDER VINJETTEN »Tro och samhälle« presenterar Kommissionen för rättvisa och fred (Justitia et pax) i Stockholms katolska stift återkommande rapporter där olika skribenter presenterar och analyserar olika aspekter av den katolska socialläran. Ambitionen är att bidra till en bättre efterföljelse av Jesus Kristus och främja reflektionen över relationen mellan tro och samhällsmedborgarskap.

Det kan till exempel handla om att beskriva en hållning som härleds från tron och som kan tillåta olika, ibland till och med helt motsatta, ståndpunkter i konkreta samhällsfrågor, liksom att visa hur dessa kan formuleras utifrån den gemensamma hållningen, det vill säga den alltid förenande sanningen i evangeliet och sociallärans grundläggande principer. Det kan också handla om att ge kunskap och perspektiv på en fråga inom något av sociallärans tillämpningsområden eller på någon av dess grundprinciper, kopplat till något aktuellt samhälls skeende, för utveckling av både teologisk förståelse och kristet handlande. Och det kan också i denna rapportserie handla om att presentera något kyrkligt lärodokument inom socialläran och exempelvis framhålla någon aspekt att reflektera över eller beakta.

Jag vill rikta ett tack till alla som medverkar i projekten kopplade till »Tro och samhälle« och uttrycka min önskan om att rapporter, som denna, och annat material från projekten, ska bära frukt för Guds rike.

Uppsala i augusti 2024

P. THOMAS IDERGÅRD SJ

*Ordförande i Justitia et pax
i Stockholms katolska stift*

HELIGA STOLEN OCH UKRAINAS NÖDVÄNDIGA KRIG

Bakgrund

RYSSLANDS FULLSKALIGA INVASION av Ukraina förändrade Europa och vår syn på europeisk säkerhet på ett mer dramatiskt sätt än något efter Berlinmurens fall och Sovjetunionens upplösning. För Sverige betydde det att en säkerhetspolitisk inriktning som tjänat oss väl under 200 år omprövades, i bred politisk enighet.

I grunden handlar det om att den ryska statsledningen och president Putin i synnerhet aldrig accepterat vad han ser som Rysslands förlust av Ukraina och Belarus. Man har allt tydligare talat om ett hot från ett Nato som expanderar österut, och sökt att relativisera OSSE:s princip om alla staters rätt att välja sin säkerhetsordning.

Historieskrivningen är tydlig. 2014 annekterade Ryssland Krimhalvön och inledde ett krig i Donbass med utnyttjande av ryska separatister. 2021 publicerade Putin ett slags historieuppsats med grundtemat att Ukraina är en onaturlig konstruktion utan existensberättigande som självständig stat. Samma år lade man fram krav på en annan europeisk säkerhetsordning än den som överenskommits efter det kalla kriget.

Och den 24 februari 2022 inleddes en fullskalig invasion som Ryssland uppenbarligen trodde skulle bli snabb och framgångsrik, men på vilken inget slut kan skönjas efter 2 ½ år.

Det ryska anfallet är i sig ett allvarligt folkrättsbrott och angreppet fortsätter utan någon hänsyn till krigets lagar. Civila mål angrips systematiskt. Både krigsfångar och civila ukrainare på ockuperat område utsetts för fasansfulla övergrepp. Civila påtvingas ryskt medborgarskap och barn förs bort till Ryssland som ett tydligt led i en politik som syftar till att tillintetgöra en nation.

Det västliga svaret har – åtminstone hittills – varit skarpt och tämligen enigt. Ukraina ges militärt och politiskt stöd. Ryssland fördöms, sanktioner förstärks och arbete pågår för att se hur ansvar ska kunna utkrävas, inklusive straffrättsligt. Den fredsplan som väst, i princip och med några undantag, ställt sig bakom är den som Ukraina självt lagt fram genom president Zelensky. Att pressa Ukraina till förhandlingar och kompromisser har setts som farligt också för europeisk och internationell säkerhet.

Få utanför Ryssland ifrågasätter denna historieskrivning. Numeriskt finns en bred internationell majoritet som fördömer invasionen och uttrycker stöd för Ukraina. Men det står ändå klart att i stora delar av världen vacklar engagemanget. Många talar om en »konflikt mellan två parter« och en europeisk sådan. Särskilt efter Gazakriget säger många att väst har dubbla måttstockar.

Kyrkan och kriget

Heliga stolens svar på kriget mot Ukraina uppvisar, av naturliga skäl, både likheter och skillnader i förhållande till väst och det som fortsatt utgör en majo-

ritet i det internationella statssamfundet. En grundläggande skillnad är naturligtvis att Heliga stolen, även om man har statsrättslig ställning, i första hand är kyrka och inte stat — med det evangeliska, pastorala och moraliska uppdrag som detta innebär.

Heliga stolen reagerade snabbt efter den 24 februari. Redan dagen efter besökte påve Franciscus Rysslands Vatikanambassad, utanför det diplomatiska protokollets vanliga praxis. Den 26 februari hade påven ett telefonsamtal med president Zelensky. Två veckor efter invasionen skickades två högt placerade kardinaler till Ukraina och gränsen mot Polen och Ungern.

Genomgående i kyrkans uttalanden, från början till idag, har varit att uttrycka sorg över kriget och vädja om fred. Kyrkan förklarar sin medkänsla med och sitt deltagande i det ukrainska folkets lidande, och uttrycker särskild avsky över rapporter om allvarliga övergrepp. Behovet av dialog mellan alla berörda parter understryks, samtidigt som stöd uttrycks för centrala folkrättsliga principer om respekt för staters suveränitet och territoriella integritet¹.

Heliga stolen har däremot ofta undvikit att explicit uttala vem som bryter mot dessa principer, vem som är ansvarig för lidandet och vem som begår övergreppen. Vid ett par tillfällen har olyckliga formuleringar lett till tolkningar om att ansvaret sprids ut till andra aktörer än Ryssland – uttalanden som sedan fått förtydligas.

Detta gällde särskilt ett intervjuuttalande tidigare i år av påve Franciscus som citerades ha talat om modet att flagga vitt, modet att förhandla när man ser att

---

1 Se exempelvis kardinal Parolins anförande vid fredskonferensen i Bürgenstock, 24-06-16.

man inte kan vinna². I andra ifrågasatta uttalanden har påven öppnat för att Natos agerande kunde ha, om inte provocerat, så i vart fall underlättat Kremles beslut att inleda konflikten³, liksom att andra faktorer än rysk expansionism ligger bakom⁴.

Det är samtidigt viktigt att konstatera att påven aldrig ifrågasatt Ukrainas rätt till självförsvar. Efter viss tveksamhet i tidiga uttalanden har han även sagt att det, om syftet är det rätta, kan vara moraliskt att förse Ukraina med vapen⁵. Påven har vid två tillfällen efter 2022 tagit emot president Zelensky, i Vatikanen och vid G7-mötet i Italien.

Från påvens möte med Rysslands ambassadör till i dag har den Heliga stolen upprepat sin beredskap att bidra till samtal och medling mellan parterna – och att hålla drömmen om fred levande. Om förutsättningarna för en medlarroll om konfliktens huvudfrågor framstår som avlägsna har kyrkan varit särskilt aktiv i en dialog med Ukraina och Ryssland om mer begränsade, men samtidigt centrala humanitära frågor. Det gäller inte minst återförande av bortförda ukrainska barn och situationen för krigsfångar och fängslade ukrainska civila.

När jag själv träffade en hög företrädare för Heliga stolen i juni 2022 framhöll denne särskilt intresset av att bibehålla en diplomatisk handlingsfrihet som kan möjliggöra eventuella framtida medlarinsatser, liksom vikten av kyrkans relationer med den ortodoxa världen.

---

2 *Radiotelevisione svizzera*, 24-03-20.

3 *Corriere della sera*, 24-05-03.

4 *La civiltà cattolica* 2022 s. 42.

5 *Press Conference on the Return Flight to Rome*, 2022-09-15.

Tre aspekter framstår som särskilt relevanta för att bedöma kyrkans svar på Ukrainakriget – inte minst i jämförelse med västvärlden i stort: konfliktens geografi och exceptionalitet, relationen med den ryska ortodoxa kyrkan, och synen generellt på krig som ett rättfärdigt medel.

Är Ukrainakriget exceptionellt?

Det allmänna europeiska eller västliga svaret är alldeles klart ja: kriget negerar en långvarig säkerhetsordning i en världsdel där två världskrig startat, det innebär att en stormakt förnekar en grannstats rätt att existera, och tillåts Ryssland segra är ingen säker.

I Heliga stolens uttalanden finns viktiga nyansskillnader. Kriget ses som ett av flera eller många som reser likartade frågor om mänskligt lidande och orättvisa, militär kapprustning och frånvaro av kärlek och omsorg om skapelsen.

Uttalandena reflekterar en kyrka som tydligt inte är europeisk eller västlig, utan universell. Viss västlig kritik mot kyrkan kan ha sin grund i detta: att man haft andra förväntningar, också mot bakgrund av att kyrkan under det kalla kriget intog en uttalat västlig position mot Sovjetunionen och dess styre i Östeuropa.

Kyrkan har också i dag ett överhuvud som ofta ser internationella relationer ur ett periferi- eller Tredje världens-perspektiv. Påvens geografiska bakgrund är rimligen också en faktor: världen ser annorlunda ut för en argentinare än en tysk eller polack.

Ett delvis annat tonläge har anlagts av flera kyrkoföreträdare i Europa. Som ett exempel kan nämnas tyska Justitia et pax som i ett uttalande direkt konstaterade att Ryssland angripit grundvalarna för den

regelbaserade internationella världsordningen, att Ukraina kämpade också för vår frihet och demokrati och behövde få inte bara humanitärt stöd utan vapen för att utkämpa denna kamp⁶.

I ett långt budskap i maj 2024 uttrycker den ukrainska grekisk-katolska kyrkan – förmodligen med flera adressater – sin frustration över bristande förståelse för den kamp man utkämpar: *»we also encounter a lack of understanding of the depth and seriousness ... along with premature hopes for an easy resolution to the conflict. Sometimes we hear hasty calls for peace, which unfortunately are not always connected with a proper demand for justice«*. Man framhåller att Ukrainas kamp är en kamp också mot en farlig kvasireligiös rysk ideologi (*russskij mir*, den ryska världen)⁷.

Ryska ortodoxa kyrkan

Relationen mellan Heliga stolen och den ryska ortodoxa kyrkan har varit komplex med flera såväl religiösa som politiska dimensioner, allt sedan den ryska kyrkan deltog som observatörer vid Andra Vatikan-konciliet⁸. I ett katolskt perspektiv har det varit en naturlig ekumenisk uppgift att utveckla relationerna med en kyrka med ca 150 miljoner medlemmar, både i och utanför Ryssland. Ett symboliskt viktigt möte ägde rum 2016 i Havanna mellan påve Franciscus och patriarken Kirill.

---

6 *Erklärung der Deutschen Kommission Justitia et pax*, 2022-03-26.

7 *Letter of the Synod of Bishops of the UGCC in Ukraine on War and Just Peace in the Context of New Ideologies*, 2024-03-05.

8 Pablo Smytsnyuk, *The Russian Orthodox Church and the Holy See: 70 Years of Political Ecumenism*, artikel 2022-03-18.

För den ryska kyrkan har relationen handlat om både religion och politik. Det har handlat om att hävda Moskvas ställning som »det tredje Rom« med patriarken i Moskva som likvärdig med patriarken i Konstantinopel. Under sovjettiden handlade det om att försvara sin ställning i hemlandet genom att vara nyttig för den politiska ledningen utomlands. I dag uppträder kyrkan ogenerat i symbios med Kremls politiska ledning.

Efter invasionen 2022 har kontakterna mellan kyrkorna inte brutits, men väl gått in i en svalare fas. Efter en månad hade påve Franciscus och patriark Kirill ett videomöte. Vatikanens kommuniké efter mötet var påtagligt försiktig, inget sades om att påven väddat till patriarken om att söka påverka Kreml, och det mest kritiska var att påven »*in agreement with the Patriarch*« (!), sagt att kyrkan »*must not use the language of politics, but the language of Jesus*«⁹.

Påvens besvikelse uttrycktes tydligare någon månad senare, när han lät förstå att patriarken ägnade mötets första 20 minuter till att läsa upp en text som försvarade Rysslands »militära specialoperation« ...¹⁰. Påven tillade att patriarken inte fick förvandla sig till Putins altarpojke! I samma anda betecknade kardinal Kurz, som deltog i mötet, patriarkens försök att rättfärdiga invasionen med pseudoreligiösa argument som kätteri och chockerande för varje ekumeniskt hjärta¹¹.

Trots detta, och trots den ryska ortodoxa kyrkans föga förvånande negativa reaktion, har kontakterna

---

9 *Vatican News*, 2022-03-16.

10 Intervju i not 3.

11 *Die Tagespost*, 2022-06-29.

fortsatt. Heliga stolens särskilda sändebud kardinal Zuppi har vid flera tillfällen besökt Moskva och tagits emot av patriarken. Den ryska ortodoxa kyrkans främsta utrikesföreträdare metropoliten Antony har tagits emot av påven, senast i juli i år.

Mötena har ägt rum under mindre publika former. Sannolikt har humanitära frågor stått i centrum. Det synes uppenbart att den ryska kyrkan varken har vilja eller förmåga att söka påverka den ryska statsledningen i de avgörande konfliktfrågorna – i vart fall inte i önskvärd riktning.

Rättfärdigt krig?

Kyrkan har under den övervägande delen av sin tvåtusenåriga historia försvarat idén att krig kan vara ett rättfärdigt medel för att uppnå viktiga ändamål. Under delar av historien har kyrkan själv gjort sig krigförande eller låtit sig bli ett hjälpmedel för världsliga makthavare. Men de bägge världskrigen och utvecklingen av massförstörelsevapen har lett till att förutsättningarna för ett rättfärdigt krig kommit att definieras allt snävare.

Det centrala dokumentet om kyrkan i världen, *Gaudium et spes*, som antogs av Andra Vatikankonciliet 1965, slår fast att de kristnas uppgift är att arbeta för en fred grundad på rättvisa och kärlek. När alla fredliga medel uttömts kan regeringar dock inte förnekas rätten till ett legitimt försvar. Dessa formuleringar upprepas och förtydligas i katolska kyrkans katekes, som anger ett antal villkor, däribland att en nation eller sammanslutning av nationer tillfogas en varaktig, svår och säker skada av en angripare.

I *Compendium of the Social Doctrine of the Church*, som 2004 publicerades på uppdrag av den helige Johannes Paulus II, sägs tydligt att »*war of aggression*

is intrinsically immoral. In the tragic case where such a war breaks out, leaders of the State that has been attacked have the right and the duty to organize a defence even using the force of arms«¹².

Samtidigt som dessa auktoritativa uttalanden står fast har begreppet rättfärdigt krig under de senaste årtiondena kommit att utsättas för en alltmer kritisk granskning av katolska debattörer; många vill hellre tala om *just peace* än om *just war*.

Påve Franciscus synes i hög grad ansluta sig till denna kritiska hållning. I ett budskap till världsfredsdagen 2017 skrev han att »[c]ounterng violence with violence leads at best to forced migrations and enormous suffering ...«¹³. I encyklikan *Fratelli tutti* (2022) kritiserar påven det sätt på vilket olika argument används för att rättfärdiga vilket krig som helst och konkluderar att »it is very difficult nowadays to invoke the rational criteria elaborated in earlier centuries to speak of the possibility of a 'just war' «¹⁴. Det har sagts att påven i encyklikan går så långt i att kritisera konceptet rättfärdigt krig som är möjligt utan att fullt ut avvisa det¹⁵.

Denna starka övertygelse har sannolikt haft betydelse för kyrkans sätt att uttrycka sig om Ukrainas motståndskrig för att försvara och befria sitt terri-

---

12 Punkt 500.

13 *Message for the Fiftieth World Day of Peace*, 2017-01-01.

14 Punkt 258.

15 Drew Christiansen, *Fratelli tutti and the Responsibility to protect*, i *Journal of Catholic Social Thought* 2020:18.

torium¹⁶. En intressant fråga är vilken betydelse erfarenheter från Ukrainakriget på sikt kan få för diskussionen om *just peace* och *just war*.

En egen reflektion skulle kunna vara att det kan ligga ett värde i att också diskutera i andra termer än rättfärdiga och icke-rättfärdiga krig. Ett sådant alternativ skulle kunna vara att tala om nödvändiga kontra frivilligt valda krig – *war of necessity* respektive *war of choice*.

En amerikansk diplomat och statsvetare använde dessa två termer för att kontrastera Bushadministrationernas två krig i Irak, och karakteriserade det nödvändiga kriget på ett sätt som stämmer väl överens med det som Ukraina i dag utkämpar: »... *wars of necessity involve the most important national interests, the absence of promising alternatives to the use of force, and the certain and considerable price to be paid if the status quo is to stand. [They] do not require assurances that the overall results ... will be positive, only the assessment that the results of not so doing will be unacceptably negative ...*«¹⁷.

Framtiden

Kyrkan har tagit ställning mot Rysslands invasion och för Ukrainas kämpande folk. Den har gjort det genom sina uttalanden, genom konkret handling och genom att ställa sig bakom initiativ som fredsmötet i Bürgenstock.

---

16 En intressant analys görs i Pavlo Smytsnyuk, *The Holy See Confronts the War in Ukraine Between Just War Theory and Nonviolence*, Open Access article, 2023-06-12.

17 Richard N. Haass, *War of Necessity – War of Choice*, Simon & Schuster, New York 2009, sid. 10.

Den uttrycker sig, i linje med hur den uppfattar sin roll och enligt en etablerad tradition, med viss försiktighet och oftast utan att namnge den som kunde namnges. I en värld där den politiska kommunikationen blir alltmer rak uppfattas detta ibland som alltför otydligt. Vissa uttalanden har också lett till missförstånd och besvikelse, särskilt i Ukraina.

Jag tror att det är viktigt att kyrkan också fortsatt tar en tydlig moralisk ställning i detta krig, mot Rysslands aggression och terrorkrigföring, och mot de lögnare och de bisarra tankefoster som ligger bakom dessa förbrytelser (jfr kyrkans historiska avvisande av kommunismen!).

Mycket tyder på att trycket på Ukraina att visa sig villiga att påbörja förhandlingar kommer att öka, under en kommande svår vinter och kanske med en Trump/Vance-administration i Washington. Då blir varje röst viktig som uttrycker stöd för Ukraina, som uttalar att Ukraina själv måste fatta de svåra besluten om när och hur förhandlingar är möjliga, och som i samma andetag talar om både fred och rättvisa.

Är en tydlig röst om Ukrainakriget något som gör kyrkan mindre universell och mer eurocentrisk? Knappast. Att ta avstånd från krigshets, aggression och folkrättsbrott är ett universellt budskap – tyvärr av största aktualitet också i Afrika, Asien och Mellanöstern.

Riskerar relationen med den ryska ortodoxa kyrkan att skadas? Kanske, men. Påvens varning till patriarken Kirill att inte bli Putins altarpojke visar på en stor klarsyn. Den ryska kyrkan måste först av allt befria sig och ändra riktning – för att förbli kyrka, och för att upprätthålla en ställning i den ortodoxa kyrkofamiljen. Klarspråk utifrån kan i vart fall inte skada en sådan nödvändig process.

Riskerar kyrkans möjligheter att framöver spela en medlande roll att skadas? Jag tror inte det. I de avgörande politiska frågorna är insatserna skyhöga. Det kommer att bli svårt och plågsamt att få igång seriösa förhandlingar, och om de ska uppnå resultat kan det komma att krävas brutalt realpolitiska kompromisser, och förhandlare av samma slag. Och i mer begränsade humanitära förhandlingsfrågor (fångar, bortförda) lär både Ryssland och Ukraina välja samarbetspartners utifrån deras förmåga att leverera och att upprätthålla diskretion, snarare än utifrån hållningen i sak.

Kommer så Ukrainakriget att påverka synen på frågor om vad som är ett rättfärdigt – eller nödvändigt – krig? Det tror jag är oundvikligt. Kriget, och den fred som kommer, eller inte, kommer att lämna djupa spår inte bara i den säkerhetspolitiska verkligheten utan i synen på krig och fred, på vad som är rättvisa, och till vilket pris fred eller rättvisa ska vara ett överordnat mål. Vi har ännu knappt sett början av en sådan diskussion. Men också där blir kyrkans röst viktig.

FÖRFATTARPRESANTATION

Robert Rydberg, född 1955. Medlem i S:t Eugenia katolska församling. Ambassadör, kabinettssekreterare 2019–22. Arbetat på UD med bl.a. säkerhetspolitik, nedrustning, FN-frågor och Mellanöstern. Tjänstgjort i Pretoria och New York, och som ambassadör i Kinshasa, Tel Aviv och Rom.

OM JUSTITIA ET PAX

Kommissionen för rättvisa och fred, Justitia et Pax, är ett organ i stiftet verksamt i frågor kopplade till den katolska socialläran. Kommissionens uppgift är främst att ge biskopen råd och att främja kunskapen och engagemanget bland de troende i stiftet om socialläran och näralliggande frågor kopplade till hur den katolska tron får prägla den kristnes relationer till sin omvärld, nära och långt bort. Kommissionen representerar också stiftet i både nationella och internationella, liksom i både inom- och utomkyrkliga, sammanhang relevanta för dess ansvarsområde.